

PONGRÁCZ JÓZSEF

Az énekügy története a pápai református főiskolában¹

FOLYÓIRATUNK az elmúlt évtizedben elsősorban az újkori magyar egyház-, művelődés- és társadalomtörténet köréből közölt írásokat, melyek között kevés hely jutott a zenetörténetnek.² Bár a pápai kollégiumtörténeti kutatások kitértek a főiskolai énekkarra, annak működéséről mégis keveset tudunk. Jelen közlemény Pongrácz József³ könyvtári kéziratárkban őrzött, kántusról szóló ünnepi előadása, mely vázlatos áttekintést ad a főiskolai énekkultúra történetéről.⁴

A tintával vonalas papírra írt 15 oldalas (14 oldal szöveg, 1 oldal gyorsírós jegyzet terjedelmű) keltezetlen kézirat bevezető soraiából kiderül, hogy Pongrácz József előadása a kollégium ének- és zenetanári tanszékének 40. évfordulóján hangzott el. Mivel a tanszék az 1879-ben szervezett egyházkerületi tanítóképző intézetben működött, azzal egyidős, arra gondolhatunk, hogy az ünnepséget a kömmün bukása után, valamikor 1919 őszén tarthatták. A korabeli hírlapokat átnézve azonban kiderül, hogy csak az 1919/20. tanév

¹ A közlemény a PRTA kutatóprogramja keretében készült.

² A kollégiumi régi muzsikáról: PAYR 2007. 188–192., a kántusról: HUDI 2008. 78–82., a pápai fegyveres polgárság zenekaráról: HUDI 2005.

³ DR. PONGRÁCZ JÓZSEF (1885–1963) pápai teológiai tanár, könyvtárigazgató, szerkesztő. A Komárom megyei Etén született, Pápán hunyt el. A pápai református gimnáziumban, a teológiai akadémián, majd 1906–1908-ban ösztöndíjjal Edinburgh-ban tanult. 1908–1910 között Antal Géza püspök titkára, 1910-től helyettes, 1913-tól rendes teológiai tanár az újszövetségi tanszéken. 1931-ben Debrecenben szerzett teológiai doktori fokozatot. 1917-től könyvtáros, 1933–1951 között az egyházkerületi könyvtár igazgatója, 1957–1963 között a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek az igazgatója, 1923–1945 között a Dunántúli Protestáns Lapot szerkesztője volt. 1931-ben *Papensia* néven létrehozta a pápai vonatkozású kiadványok különgyűjteményét. Zsinati rendes tagként a magyar református egyház életét is meghatározta. Számos keresztyén világkonferencián képviselte hazánkat Európában és Amerikában. Sok teológiai, művelődéstörténeti cikket, tanulmányt, könyvet írt. Részt vett a modern református énekeskönyv összeállításában. A pápai alsóvárosi temetőben nyugszik. Vö. KÖVY 1988. 5–131.

⁴ DREKK O. 1773.

második felében, 1920. május 16-án tartották meg a főiskolai ének- és zenekar jubileumát. A főgimnázium tornatermében vasárnap délután öt órakor kezdődő ünnepély műsorrendje a következő volt:⁵

1. Himnusz.
2. Megnyitóbeszéd. Tartja Németh István⁶ püspök.
3. Szent-Gály: Üdvözlő kar. Zenekari kísérettel előadja a főiskolai énekkar.
4. Dalünnepen. A pályadíjat nyert ódát előadja írója, Tóth Endre ifj. elnök.
5. Magyar népdalok. Zenekarra alkalmazta Tóth Lajos⁷. Előadja a főiskolai zenekar.
6. Felolvasás. Tartja Pongrácz József főiskolai igazgató.
7. Révfy–Molnár: Magyar népdalok. Előadja a főiskolai énekkar.
8. Kőrösi: A magyar nóta. Szavalja Veress László papnövendék.
9. Szózat. A főiskolai ének- és zenekar, vezényel Tóth Lajos zenetanár.

Az előzetesen kiadott program nem teljesen valósult meg, ugyanis Tóth Endre betegsége miatt a pályadíjas ódát Gáty Miklós olvasta fel a zsűfólasig megtelt tornateremben.

Az ünnepség csúcspontja Pongrácz József felolvasása volt, amelyről a helyi lap a következőket írta: „Most [a népdalok eléneklése után – H. J.] Pongrácz József főiskolai igazgató ült a felolvasó asztalhoz, hogy a történetbúvár alaposságával és a főiskola múltján kegyelettel csüngő tanítvány lelkes szeretetével tárja fel a kántus múltjából mindazt, amit ódon föliánsokból, régi értesítőkből összeszedett, s amihez még külön Németh István püspöktől, a főiskola múltjának legalaposabb ismerőjétől kapott igen érdekes adalékokat.

Az élvezetesen megírt előadást elejétől végig feszült figyelem kísérte, s hatása alatt a közönség lélekben melegen ünnepelte az intézet volt zenetanárát, Gáty Zoltánt⁸, s a jelenlegit, Tóth Lajost, mint akik a kántust mai színvonálára emelték.”⁹

⁵ N. N.: – A főiskolai kántus jubileuma. = PH 27 (1920) 20. sz. (május 15.) 2.

⁶ Németh István (1851–1924) komáromi, majd kenesei lelkész, teológiai tanár, 1914–1924 között dunántúli református püspök. Vö. ZOVÁNYI 1977. 162., PONGRÁCZ 1924.

⁷ TÓTH LAJOS (1872–1945) középiskolai ének és zenetanár, 1911–1931 között a református főiskola ének- és zenetanára, a gimnáziumi vegyeskar vezetője, több zeneművet szerzett, illetve átdolgozott. Tanulmányt publikált a kollégiumi énektanítás módszeréről. Vö. TUNGLI 1997. 120.

⁸ GÁTY (GÁTHY) ZOLTÁN (1856–1928) ének- és zenetanár, a főiskolai ének- és zenekar vezetője, Erkel Ferenc tanítványa. 1890-től a Református Nőnevelő Intézet Tanítóképzőjében tanított, 1926-ban vonult nyugdíjba. Pápa város zenei életének meghatározó egyénisége volt. Több zeneművet szerzett. Vö. TUNGLI 1997. 42.

⁹ N. N.: – A főiskolai kántus jubileuma. = PH 27 (1920) 21. sz. (május 22.) 3.

Az alábbiakban Pongrácz József ünnepi beszédét tesszük közzé. A kéziratot Szalayné Gubricza Emese lelkipásztor, ny. könyvtári munkatárs vitte gépre, a bevezetőt és lábjegyzeteket Hudi József írta.

***

Főtiszteletű és Méltóságos Püspök Úr! Nagytiszteletű és Tekintetes Tanári
Kar! Tisztelendő Papnövendék Urak! Nemes Tanulóifjúság!
Mélyen Tisztelt Közönség!

Olyan idöket élünk, amikor mindent rendkívül meg kell becsülnünk, ami a múlttal összeköt, meg kell ragadnunk minden alkalmat, amikor elmerülhetünk történelmünkbe, hogy onnét vegyünk biztatást, reménységet a jelen megpróbáltatásai között. Ami máskor jelentéktelennek tűnt volna fel, most sokszor jelentőséggel bír, mert oda irányítja figyelmünket nemzeti létünk gyökereihez, e drága véren szerzett földhöz és annak intézményeihez való hűség ragaszkodáshoz.

Ezért határozta el főiskolánk tanári kara, hogy az ének- és zenetanári tanszék felállításának 40-ik évfordulóján iskolai ünnepélyt rendez, hogy így az Alma Materhez is közelebb hozza az ifjúságot, de meg az iskola csaknem négyévszázados, édes-bús történetén áthaladva, tanuljunk mi is a volt pápai diákoktól szeretni a hazát, dolgozni rendületlenül és megragadni minden kínálkozó alkalmat ez ország felvirágoztatására.

Egy énekkar története eltörpül az országos érdekű események sorában, de a történelem nem más, mint sok, apró esemény összetevődése, melynek mindeniknek megvan a maga komoly értéke és jelentősége; csak aki megbecsüli a kicsinyt, az tudja felfogni a nagyot is. Ezért ünnepelünk mi most, hogy elgondolkozva egy főiskolai intézmény fejlődésének sokszor kisszerű történetén, megélesedjék a szemünk meglátni a történelmet mozgó nagy erőket és magasabb nézőpontra állva, lássuk meg mint szövődnek össze az országos jelentőségű dolgok jelentéktelennek látszó, helyi dolgokkal.

Főiskolánkban az énektanítás három korszakra osztható: az I. korszak tart 1531-től 1811-ig, amikorról először ismerjük a Főiskolai Énekkar alapszabályait, a II. korszak 1811-től 1879-ig, amikor önálló ének és zenetanári tanszéket állított fel az egyházkerület vezetőségének gondossága, a III-ik pedig tart 1879-től napjainkig. Hiányos lesz a vázlat, amelyet e felolvasásomban nyújt-

hatok, de főiskolánk történetírójának, Kis Ernő nyugalmazott kollegánknak az értékes munkáján kívül nyomtatásban csak újabban az értesítőkből találni néha nagyon is szűkszavú jelentéseket az énekkar életéről. Hálámat fejezem ki Főtiszteletű és Méltóságos Püspök Úrnak, aki előszóval sok érdekes dologra felhívta figyelmemet.

Mélyen Tisztelt Közönség! A keresztyének mindig szerettek énekelni; már az Újszövetségben olvassuk (Mk. 14:26.), hogy a tanítványok dicséretet énekelve menének ki az Olajfák hegyére. Pál apostol meg azt mondja az Efezusi levélben: „Teljesedjete be Szentlélekkel, beszélgetvén egymás között zsoltárookban és dicséretet mondván szívetekben az Úrnak.” (5:18–19.)

Mi, reformátusok meg különösen megértettük e felhívást, minden református egyház nagy súlyt fektetett és fektet jelenleg is arra, hogy a gyülekezetek énekelni tudjanak. Dávid király zsoltárain kívül nagyszámú dicséret van a magyar ref. énekeskönyvben is.¹⁰ Örömben, vagy bánatban, felemeltetéskor, vagy megaláztatáskor mindig van mondanivalónk a mennyei Atyához. És ennek az énektanulásnak a legelső és legfontosabb helye volt mindig az iskola. Már a középkorban a káptalanokban külön *cantor*¹¹ volt, akinek a tulajdonképpeni feladatát az képezte, hogy a káptalani iskolában ő tanítsa az éneket. A reformáció után, amikor száz számra támadtak hazánkban is az új énekek, református iskoláinkban mindenütt nagy gondot fordítottak arra, hogy az ifjúság énekelni jól és szépen tudjon. A zene és orgona ellen akkoriiban még sokan tiltakoztak, Geleji Katona István¹² Európa hangulatát fejezte ki, amikor így szól: „Ha a napok a napoknak, az éjszakák az éjszakáknak beszélnék a nagy Isten dicsőségéről; ha csalogány éjjel és nappal önmaga zengi dicséretét Teremtőjéhez, hát az embernek, a mindenség legtökéletesebb teremtetésének, miért volna szüksége idegen segédeszközökre, hogy égi Atyjával beszélhessen.” De énekelni aztán nagyon szerettek.

Iskolánk legrégebb korszakáról gyér forrásaink vannak; sok mindent nem jegyeztek fel elődeink, sok feljegyzés meg elveszett, de főiskolánknak ma meglevő, legrégebb törvényei, melyek 1585-ből származnak, már szolgáltatnak

---

¹⁰ Az új énekeskönyv létrejöttéről, tartalmáról: FÜLÖP 1916.

¹¹ éneklőkanonok

¹² GELEJI KATONA ISTVÁN (1589–1649) református püspök. A sárospataki főiskolán, majd a heidelbergi egyetemen tanult. Bethlen Gábor és a két Rákóczy György fejedelem udvari papja. 1633-tól gyulafehérvári egyházmegye esperese, ugyanezen év június 6-tól erdélyi püspök, a református egyház megszilárdítója, nagyhatású egyházi író. ZOVÁNYI 1977. 213–214.

adatokat az énektanulásra vonatkozólag is.¹³ A IV. Lex-ben¹⁴ olvassuk minő legyen a diákok magaviselete a templomban: „a cantor az énekkart vezesse (*cantor chorum dirigit*), a többiek lehetőleg a kántor közelében álljanak, s illető helyüket úgy az éneklés, mint az imádkozás és prédikáció idején megtartsák.”¹⁵ A 8. törvényben az iskolai könyörgések megtartásáról történik intézkedés, ott is természetesen énekeltek, „aki az ének elhangzása után érkezik, birságul 1 den[ár]-t fizet”¹⁶, meg kell jegyeznem, hogy ezek a könyörgések reggel 4 órakor voltak, mert őseink azt az elvet vallották: Aurora Musis amica, a hajnal a múzsák barátja. Már ebben a szabályzatban van említés téve arról is, hogy az éneket valamely idősebb diák tanította, oly szokás, mely megmaradt egész 1879-ig. A 19-ik törvényben ezt olvassuk: „Ha valakire az énekek vezetése (*chori gubernatio*) lett bízva a rektortól vagy az iskolától, az magát ne vonogassa, hanem engedelmeskedjék, a másként tevő nyilvános fenyték és érdemlett büntetés alá kerül.”¹⁷

Ezek az 1585-ből való adatok bizonyára még régibb időre utalnak vissza, és annyiival inkább érdekeseek, mert pl. a sárospataki kollégium törvényei csak 1621-ben említik először a kántust.¹⁸

Ugyancsak e régi pápai törvényekben találjuk említve a sáfár kötelességei között, hogy neki kellett az énekléssel egybekötött reggeli és esti könyörgést, az úgynevezett precest¹⁹ megtartani. A sáfárt a folyton vele levő jegyzék, melybe a magyar nyelven beszéléstől kezdve²⁰ minden törvénysértést bejegyzett, tette társai előtt nagy tekintéllyé, igaz, hogy hatalma csak egy hétre terjedt. Az ekkori diákéletet színes nyelven írja le a boldogult Borsos István *Kollégiumi történetek* c. gyűjteménye.²¹ *Nehéz idők*²² c. darabjában [írja a következőket]: „A nagyteremben gyér világosságot terjesztett az a néhány szál gyertya, amit a sáfár behozott [...] [Az auditóriumban] megzendül az ének:

¹³ Latin szöveggel és magyar fordítással kiadta és elemezte: KIS 1896. 13–44., a törvények keletkezéséről: KÖBLÖS 2004a. 39–66.

¹⁴ lex (latin) = törvény

¹⁵ KIS 1896. 17.

¹⁶ KIS 1896. 19.

¹⁷ KIS 1896. 41. (Csak a 18. törvényt közli, a 19. törvényt nem.)

¹⁸ ZOVÁNYI 1977. 523–524. A kollégium törvényeit Békefi Remig egyház- és művelődéstörténész tette közzé: BÉKEFI 1899.

¹⁹ könyörgés (latin)

²⁰ A törvények hatálya alá tartozó deákoknak a latin nyelv tökéletes elsajátítása érdekében tilos volt magyarul beszélniük. (VI. tv. 6. §.) Vö. KIS 1896. 37.

²¹ BORSOS 1916.

²² Helyesen: *Nehéz napok*.

Perelj Uram perlőimmal [...] A diák, aki az éneket vezeti, szép ragyogó szemű fiatalember. Szinte a túlvilágban él éneklés közben s talán látja is a Seregek Urát, amint nagy dárdáját forgatja hatalmas kezében.”²³

A sáfár, mivel sok teendője volt – a törvények 18 féléét sorolnak elő –, ment volt a templomi énekléstől, *choro templi*. Egyik kötelessége volt, hogy az énekkarnak a templomba bemenésére csengetvén, az éneklés megkezdésének idején az egyház tisztelendő lelkészeinek (akkor még két lelkész volt Pápán!) vagy maga, vagy más által hírt adjon, hogy a szent gyülekezetben megjelenhessenek, a másként tevő 25 denár bírságot fizessen.²⁴

Mindezekből nyilvánvalólag kitűnik, hogy iskolánkban már úgy szólva alapítása óta ismerték a karének intézmény[é]t, amely azonban tisztán az egyházi és temetési énekekre terjedt ki. Hogy énekelni jól kellett tudniuk azon kor diákjainak, igazolja az is, hogy a kéregető diákoknak, mikor ételért mentek el, énekelniök kellett, még pedig az új kéregető 24-[e]t, a régi pedig 12 éneket mondott, az éneklés elhanyagolója 12 denárra volt bírságolva.²⁵ A kéregetés pedig azért volt szükséges, mert Pápán, mint sok más városban is, a coetust, vagyis a diákságot a város látta el ebéddel.²⁶ A rendes eljárás az volt, hogy házanként, sorjában főztek a diákoknak, de persze nem egy ház, hanem amennyi oly sok diákot elláthatott. Hogy zavar vagy fennakadás ne álljon be, amit a coetus gyomra ugyancsak megsínylett volna, arra valók voltak a kéregető diákok, ezek előre jelezték a soros háznakál, hogy ma tőlük várják az ételeket. Aki a kéregetést nem tudta elvégezni, mivel időközben valami állást kapott, megválthatta magát hivatalától 12 éneklést 75 denárral, 24 éneklést 1 tallér és 50 denárral.²⁷ Az embernek Luther Márton jut eszébe, aki szintén énekléssel tartotta fenn magát.²⁸

Most azután hosszú ideig nem hallunk a kántusról. Szomorú idők jártak ekkor az iskola és a helybeli református egyház felett. Gályákra hurcolták

---

²³ BORSOS 1916. 5.

²⁴ KIS 1896. 40.

²⁵ KIS 1896. 43.

²⁶ A *coetus* a gimnáziumot befejezett és felsőbb tanulmányokat folytató hallgatók diákonkormányzata volt; tagja volt mindenki, aki a törvényeket aláírta. Élén a senior állt, aki a közösség választott, miként a többi tisztségviselőt (contrascriba, sáfár, kéregetők, ételhordók, kapus, stb.) is.

²⁷ KIS 1896. 43.

²⁸ „Midőn az exploratorok [kéregetők] ezen rövid két szakaszból álló törvényeit látom, mindig Luther Márton jut eszembe, ki énekléssel kéregette össze azt a csekély élelmet és pénzt, a mikből mint szegény deák fentartotta magát.” Vö. KIS 1896. 43.

Sellyey István²⁹ lelkészt és Kocsi Csergő Bálint³⁰ rektorprofesszor uramat, de ha megfogyva is, de törve nem, munkált a kis sereg. 1680-ban kelt jelentés szerint a Hegyi Istvántól 1658-ban ajándékozott telken, a mai plébánia helyén és környékén volt az iskola.³¹ Az udvar közepén volt egy terebélyes szederfa, mely ma is címerünkül szolgál.³² Az új épületben volt többek között a kántornak is egy különös szobája, ami azt bizonyítja, hogy a kántor fontossága még növekedett e szomorú időkben.

Újból nagy ugrásokat kell tennünk. III. Károly és Mária Terézia alatt élethalál harcot vívott a gyülekezet és iskola, mely végül is azzal zárult, hogy Kenessey István³³ halála után az iskolának ki kellett vonulnia a szomszéd Adásztevelre és itt élt 1752-től 1783-ig.³⁴ Jelenleg könyvtárunkban található az a márványtábla, mely az Ókollégium nagytermének bejárata felett volt, s melyet annak emlékére készíttettek, hogy az iskola újra bejött Párára. Az újra éledt iskolában az első nyilvános vizsgálat 1786. ápr. 4-én volt.³⁵

1790 nagy jelentőségű az iskola történetére nézve, mert ekkor választották meg az ifjú Márton Istvánt tanárnak.³⁶ Mártonnak köszönhető nagyrészt, hogy az elgyengült iskola mind gyorsabban emelkedik. Mint tanár, mint szer-

²⁹ SÉLLYEI ISTVÁN (1627–1692) az utrechti, franekeri egyetemen tanult pápai rektor, majd 1663-tól lelkész, dunántúli püspök. 1674-ben koholt vádakkal gályarabságra ítélték, 1676-ban de Ruyter holland admirális segítségével szabadult ki, majd zürichi tartózkodás után 1677 októberében hazaindult Párára, ahol 1692. október közepén elhunyt. TÓTH 1941. 88–95., ZOVÁNYI 1977. 537., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2005. 41., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 255., 579.

³⁰ KOCZI CSERGŐ BÁLINT (1647–1698 után) rektor-professzor, 1671-től működött Páran, 1674-ben gályarabságra ítélték, 1676-ban szabadult, 1678-ban tért haza. 1698-tól Pázmádon lelkész, utána Hosszúpályiban élt, halála nem ismert. Megírta rabságuk és szabadulásuk történetét. SZINNYEI II. 1893. 306–307., TÓTH 1941. 88–95., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2005. 43., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 455. Az ifjúság helyes neveléséről elmondott beszédeit elemzi: KIS 1896. 88–92.

³¹ Az iskola helyéről és bővítéséről: KIS 1896. 14., 96–97.

³² Az eperfa napjainkban is a kollégium gimnáziumának szimbóluma.

³³ KENESSEY ISTVÁN (1677–1750) jómódú köznemes, Veszprém megye alispánja, országgyűlési követe, 1734-től a dunántúli egyházkerület főgondnoka. Feleségével Szondy Zsuzsannával vagyonuk jelentős részét a pápai kollégiumra hagyták, melyet később Kenessey-Szondy Alapítványként külön kezelték. Működésére: ZOVÁNYI 1977. 162., PATAKY 1980. 365–391.

³⁴ Az adászteveli korszakról röviden: KIS 1896. 87., BAJKÓ 1976. 181., egy külön fejezet erejéig Trócsányi Zsolt: TRÓCSÁNYI 1981. 68–86., újabban KÖBLÖS 2004b. 107–132., HUDI-KÖBLÖS 2006. 19–36.

³⁵ KIS 1896. 101.

³⁶ MÁRTON ISTVÁN (1760–1831) főiskolai tanár, teológus, filozófus, tankönyvíró, a kollégium újjászervezője és első rektor-professzora. Életrajza: TÓTH 1931., megválasztására: KIS 1896. 102.

vező egyaránt kiváló volt. 1798-ban léptek életbe a kollégiumi új törvények.³⁷ Ezekben is szó van a templomi éneklést végző kántorról, akit a *contrascriba*, az ellenőr rendelt ki.

Ebben az időben az ország másik két nagy református kollégiumában már nagy fejlettségnek örvendett az énektanítás. A sárospataki főiskolában már 1782-ben alapszabályokkal szerveztetett az énekkar Barc[z]afalvi Szabó Dávid elnökleite alatt.³⁸ Debrecenben meg Marót[h]i György³⁹ már 1734-ben⁴⁰ tanította az ifjakat a szóbeli zenére *cantus vocalis*. Érdekes, hogy az egyik ifjú, aki tagja volt ennek a kántusnak, Pápáról ment Debrecenbe, neve Wespzprémi István volt, a későbbi híres tudós és orvos.⁴¹ Általában Marót[h]it tekinthetjük az énekügy megteremtőjének.⁴² A *Soltároknak négyes nótái* cím alatt hangjegyekkel kinyomatta 1743-ban az első énekkari vezérkönyvet, hozzácsatolván az összhangzatos éneklésről szóló rövid tanítást.⁴³ Könyvének második, 1756-ból való kiadásán⁴⁴ ez a jelige van: „*Qui semel canit, bis orat*” = Egy éneklés felér két imádsággal. Művében található ez a szép mondás: *cantus est filum, quo homines cum angelis connectuntur*, az ének a fonál, mely az embereket az angyalokkal összeköti. E művének legterjedelmesebb, 4.-ik kiadása 1774-

³⁷ A kollégium újjászervezése utáni első ideiglenes törvényeket Csépan János professzor hirdette ki 1789. augusztus 22-én. Az 1798-ban elfogadott, 170 pontból álló újabb törvényeket is ismerteti: KIS 1896. 106–118., 141–147.

³⁸ Barczafalvi Szabó Dávid Sárospatakon 1791–1805 között volt a mathesis és physika főiskolai tanára, 1828-ban hunyt el. Az akadémiai tanfolyamot 1770–1783-ban Sárospatakon végezte. Megszállott nyelvújító, szógyártó volt. Ő „hozta be Sárospatakon az összhangzatos éneklést a főiskola énekkarába.” SZINNYEI I. 1891. 756–757.

³⁹ MARÓTHI GYÖRGY (1715–1744) debreceni születésű, Svájcban és Németalföldön tanult, kitűnő felkészültségű református főiskolai tanár. 1738-tól mennyiségtant, történelmet és latin irodalmat tanított Debrecenben. Énektankönyvei működése végén és halála után jelentek meg. Vö. SZINNYEI VIII. 1902. 687–688., BARCZA 1988. 91–98.

⁴⁰ 1732-től Bázelen, 1733-tól Zürichben, Bernben, majd Groningenben tanult, 1738-ban tért haza.

⁴¹ WESPZPRÉMI (eredetileg Csanády) ISTVÁN (1723–1799) orvosdoktor, szakíró. Wespzprémben született, Pápán, Sopronban, majd 1741-től Debrecenben tanult, az utóbbi helyen orvosi tanulmányokat is hallgatott. Ezután Svájcban, Hollandiában és Angliában tanult, majd Debrecenben telepedett le, ahol a város tiszti orvosa lett. Itt is hunyt el. SZINNYEI XIV. 1914. 1545–1548. Wespzprémi Istvánon kívül számos dunántúli diák tanult Debrecenben és Sárospatakon, különösen a XVIII. század második felében.

⁴² A többszólamú éneklésnek már voltak előzményei. Sárospatakon 1728-tól volt szokásban az énekkarral való „harmóniás temetés”, Nagyenyeden Szigethy Gyula István (1714–1737) főiskolai tanár, majd erdélyi püspök (1737–1740) francia minta szerint reformálta meg az éneklést, a gyülekezeti ének megújításának mozgalma azonban valóban Maróthival indult. SZA-BOLCSI II. 1961. 11–12., DOBSZAY 1984. 250–254.

⁴³ A mű pontos címe: MARÓTHI 1743.

⁴⁴ Pontos címe: MARÓTHI 1756.

ből megvan főiskolánk könyvtárában is.⁴⁵ Marót[h]i szellemében s dolgozata nyomán készült az első nyomtatott módszertan, melyben a függelékben utasítás van adva *pro docente artem canendi* = az éneklés művészetének tanítására, külön-külön, osztályonként, a XX.-ik cikkben pedig *in Cantu Harmonico*, az összhangzatos éneklés mikéntjéről van utasítás. Az ő összhangzatos ének-kara azonban nem mai férfikar volt, hanem a vegyes kar: alt, tenor, discant és bassus fakkokból. Az altot és a discantot a jóhangú fiúk énekelték.

Maróti könyvét használták mindenfelé, így a mi iskolánkban is.

Diákjaink 1803-ban mozgalmat indítanak, hogy a főiskolai törvényeknek a hegedülést tiltó része eltöröltessék; kérvényt intéznek az egyháztanács elé.⁴⁶ E kérvényben mondják többek között a 4.-k pontban: „Arra nézve is szükséges egy oly muzsikának, mint a hegedű, tudása, mivel közönséges vád az a pápai kollégium ellen, hogy éneklésbeli mesterségben edgyállában gyengék vagyunk, azt pedig csupán csak a hegedülés cselekedheti meg, hogy a bennünk már ellankadt éneklésbeli suavitás felébresztődjön.”⁴⁷ Az egyháztanács a kérvényt letette a tanári karhoz, a tanári kar meg is felelt, pontról-pontra cáfolván a diákok indokait.⁴⁸ A hegedülésnek az éneklést előmozdító hatásáról a következőképp nyilatkoznak: „Hogy a hegedülés a choralis és theatralis éneklést segíti, az igaz; de a reformátusok harmoniájával semmi köze nincs. Ha csak 300 deákunk lesz is; a hegedülés nélkül is virágozhatik a harmonia.”⁴⁹ A tanári kar⁵⁰ tényleg eltalálta a magyarázatot, hogy miért nincs megfelelő kántus, mert kevés felsőbb diák volt még abban az időben, már pedig a kevés diákból kevés jóhangú kerül ki, sok diákból meg sok.

Ugyanebben az évben az a változtatás történt a törvényeken, hogy akik magukat az éneklésben gyakorolni akarják, azt az auditóriumban, vagy a cantus praeses vagy más juratus jelenlétében cselekedhetik, de úgy hogy ezek minden botránkoztató excessusról felelni kötelesek lesznek. Ezt a szabályt bizonyára azért kellett meghozni, mivel az éneklést a diák lakószobákban csinálták és így egymást akadályozták a munkában.⁵¹ Mert emlékeznünk kell

---

⁴⁵ MARÓTHI 1774. Lelőhelye: DREK K IV. 2120.

⁴⁶ KIS 1896. 157.

⁴⁷ A folyamodás fő pontjait közli: KIS 1896. 158.

⁴⁸ A tanári kar válasza: KIS 1896. 158–161.

⁴⁹ Idézet a tanári kar válaszában 7. pontjából: KIS 1896. 161.

⁵⁰ A tanári kar nevében Tóth Ferenc rektor-professzor írta alá 1803. január 29-én kelt feleletet. KIS 1896. 161.

⁵¹ Az 1803-ban hozott törvényeket közli: KIS 1896. 161–166.

rá, hogy ebben az időben bentlakás volt a mai Ókollégiumban. Végre 1811-ben az Éneklés Mesterségéről 13 pontú szabályzatot állítottak össze, mely összefoglalván az akkori gyakorlatot egyúttal hosszabb időre megállapította a kántusa mindennapi életét.⁵² Azt hisszük, méltán tekinthetjük ezt az időpontot határnak a főiskolai énektanítás történetében. E szabályokból kitűnik, hogy a jótéteményt élvező diákokra nézve az éneklésben való részvétel kötelező volt, kivéve a seniort és a publicus praeceptorokat⁵³, akik az alsóbb, a gimnáziumi osztályokat tanították. Az éneklés tanítására egyik professor fog mint director vigyázni. A cantus praesest⁵⁴ az iskolatanács nevezi ki az esküdt diákok közül. A kántus-leckének ideje szerdán és szombaton délután, a téli napokban 1–2-ig, a nyári napokban 2–3-ig. Aki a kántust elmulasztotta, pénzbírsággal sújtották, 6 krajcárt kellett fizetni, a juratusnak⁵⁵ kétannyit, az academicus rectornak⁵⁶ pedig háromannyit. A kántus lecke végeztével a praeses katalógust olvasott, ha ezt elmulasztotta 30 krajcárra büntették őt is. Az énekek szövegét és egyéb írnivalókat mindenkinek le kellett írni, a három sátoros ünnepkor, valamint az év végi vizsgák előtt minden ilyen írást megvizsgáltak és kinek ezek hiányzottak, mindannyiszor 1 forintra büntették. Aki a kántus leckén rendetlenkedett, azt cselekedetének vétkességéhez képest a legációválasztásnál hátrábtétellel büntették. Ettől fogva rendszeresen folyt az éneklés tanítása, kézikönyvül Marót[h]i-t használván.

1815-ben új tanterv készült, mely a deák oskolában előírja az éneklés mesterségét még pedig tiszteletes Márton úr által kiadandó könyvből és addig Marót[h]iból.⁵⁷ Úgy látszik azonban, hogy bármilyen sokoldalú szellem volt is Márton István, erre mégsem vállalkozott, mert ilyen kézikönyv sem kéziratban, sem nyomtatásban nem maradt ránk. Továbbra is Marót[h]iból készültek a diákok. E tanterv mindenütt határozottan kiemeli, hogy nemcsak egyszerűen éneklésről van szó, hanem hozzáteszi: éneklésmesterség és *harmónia*.⁵⁸

---

⁵² Az „Éneklés mesterségéről” készült 13 pontból álló szabályzatot közli: KIS 1896. 168–170.

⁵³ köztanítókat

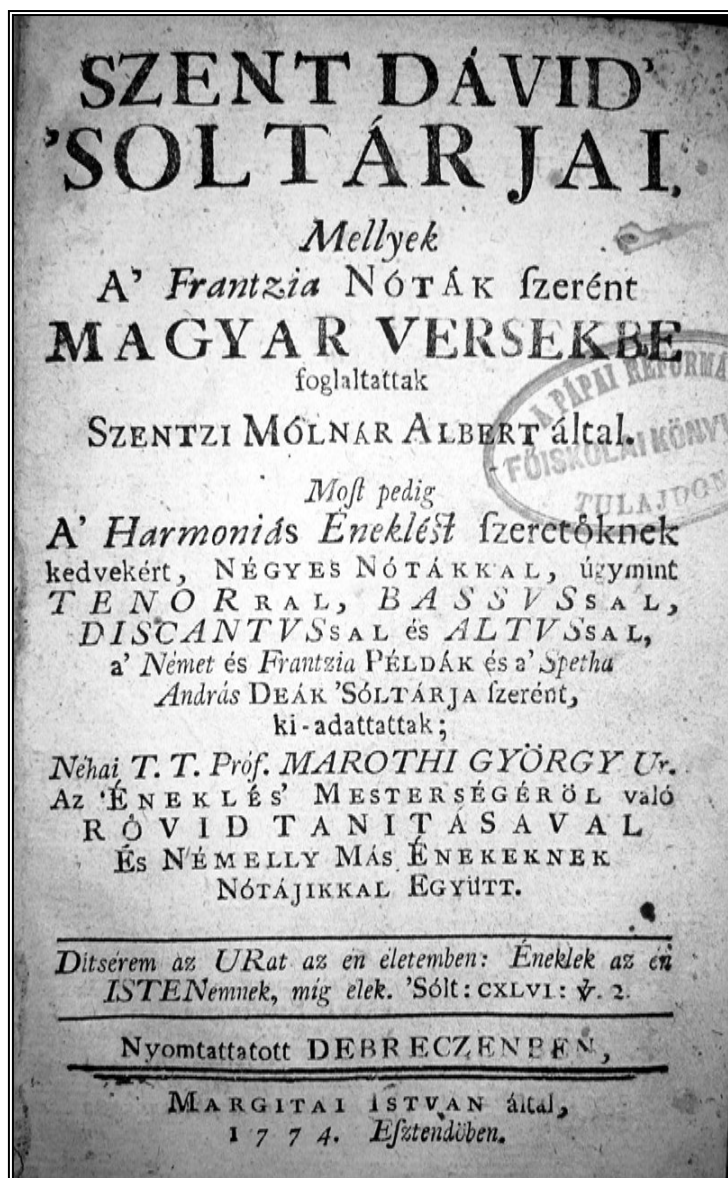
⁵⁴ énekkar vezetőt

⁵⁵ juratus: esküdt tett deák

⁵⁶ Academicus rector: az akadémiai tagozaton tanuló, aki 2–3 évig falusi tanítónak ment.

⁵⁷ KIS 1896. 176.

⁵⁸ A kétéves syntactica oskolában (a gimnázium syntaxista osztályában) a 13. tantárgyra céloz: „Éneklés mesterség és Harmónia.” KIS 1896. 177. Éneket a következő, retorikai osztályban is tanultak.

A Maróthy-féle énekeskönyv címlapja (DREK)

Az énekkar ebben az időszakban még mindig nem tudott felvirágozni, legalább is nem volt olyan szerepe, mint akár Debrecenben, akár Patakon. Az utóbbiban 1827-ben már rendes tanári tanszéket szerveztek az ének és zene számára.⁵⁹ Nálunk alig van valami nyoma szereplésüknek. A legrégebbi nyomtatott értesítőnkben, mely az 1837/38 iskolai évről szól⁶⁰, még azt sem találjuk felemlítve, hogy ki tanította az éneket. Az ugyanebben az időszakban alakult képzőtársulat⁶¹ már megtartotta örömnepélyeit, de amint az 1842-iki, egyébként rendkívül érdekes örömnepesi műsor – mert a szereplők között ott van Petőfi és Jókai is – mutatja, az énekkar nem szerepelt.

Talán nem tévedünk, ha az énekkar fellendülését 1840 után Bocsor Istvának tulajdonítjuk.⁶² Életrajz írói és a még őt ismerők elbeszélése szerint Bocsor rendkívül zeneértő ember volt. Már diák korában zenekart szervezett és később több költeményét zenésítette meg, többek között kiváltképpen kedvelt volt a *Múzsá-dal*, amelyet az iskolától búcsút vevő tanulók indulójául írt és sokáig ezt énekelte a kántus az örömnepélyeken. Nevezetesebb *cantus praeses*-ek ebből a korból Csonka Ferenc⁶³ 1844–46-ban, ő mint a *academicus*

---

⁵⁹ A sárospataki kollégium felvilágosodás és reformkori történetéről: BENDA 1981. 105–113. (Az énekkoktatással nem foglalkozik.) A debreceni kollégiumi énekkultúráról: FEKETE 1988. 753–775.

⁶⁰ A legrégebbi nyomtatott értesítők 1798-ban, 1799-ben, 1800-ban, 1808-ban és 1816-ban jelentek meg, ezek – az 1800-as és 1808-as kivételével – töredékesen vagy hiányosan maradtak fenn. Az 1837/38. tanév értesítője lett a későbbi értesítők mintája. Vö. KÖBLÖS 2006. 16–17.

⁶¹ 1840-ben főiskolai olvasótársaság, 1841-ben Képzőtársulat alakult. Vö. BODOLAY 1963. 284., Petőfi diáktársulatairól: BODOLAY 1973. – Az ifjúsági képzőtársulat történetét feldolgozta: BORSOS 1892., SZABÓ 1913.; a Veszprém megyei reformkori kulturális egyletekről: HUDI 2009b. 190–200.

⁶² BOCSOR ISTVÁN (1807–1885) enyingi születésű jogakadémiai tanár. 1819–1832 között Pápan tanult, teológiát és jogot végzett, majd a berlini egyetemen folytatta tanulmányait. 1837-től a pápai jogi tanszéken jogot és egyetemes történelmet tanított. 1848/49-ben országgyűlési képviselő volt. 1834-ben hivatalosan megszervezte a Pápai Kaszinót, később a városi zeneiskolát, a városi rajz és ipariskolát. 1882-ben ünnepelték 50. éves tanári jubileumát. Számos tanulmányt, cikket, tankönyvet írt. Taczyval közös reformkori működéséről Bodolay Géza irodalomtörténész tollából: TRÓCSÁNYI 1981. 174–232., , politikai közszerepléséről: PÁLMÁNY 2002. 130–131.

⁶³ CSONKA FERENC (1822–1891) enyingi születésű református lelkész, esperes. 1832-től tanult Pápan, ahol nekrológja szerint 1845/46-ban a 3. gimnáziumi osztály énektanításával is megbízták. 1850 végétől Szentgálon segédlelkész, 1852-től balatonkövesdi, 1855-től alsóörsi, 1866-tól haláláig szentgáli lelkész, 1874-től veszprémi egyházmegyei esperes. 1878-tól az egyházkerületi tanügyi bizottság elnöke, 1881-től az egyetemes tanügyi és énekügyi bizottság tagja. Szentgálon olvasótársaságot és kölcsön segélyegyletet alapított. Vö. SZINNYEI II. 1893. 418–419., THURY 1891. 747.

rector Győrben kapott állást⁶⁴ és mint életrajzírója megemlíti: nem volt ünnepély a győri rom. kath. püspöknél a tiszteletes tanár úr nélkül, ki oly remekül vezeti az énekkart s az orgona akkordjait is művészileg kezeli.⁶⁵ Csonka már mint esperes tagja volt az 1881-iki zsinatnak, és ő volt az, aki a zsinat elnökének zárbeszéde és az ima után el kezdte énekelni a CXXII. zsoltárt: Légyen Te kőfalaidban csendesség és jó békesség.⁶⁶ Ilyen cantus praeses volt Kálmán Farkas⁶⁷, a későbbi hírneves énekszerző és énektudós 1858–59-ben, Somogyi Antal⁶⁸ 1861–62-ben, a jelenleg is élő vágfarkasdi lelkész, aki bizonyára érdekes visszaemlékezésekkel tudna szolgálni, ha a csehektől szabadulhatna; azután Dobner Lajos⁶⁹ 1862–63-ban, aki messze földön híres énekkart tudott szervezni.

Különösen nagy szerepet játszott az énekkar az alkotmányos időszakot megelőző nemzeti feléledés korában; a reüniók⁷⁰ néven ismert társas összejövetelekre gyakran kihívták és Püspök Urunk elbeszélése szerint Cellben és Szombathelyen is szerepelt azokban a várakozásokkal teljes napokban. Hogy

⁶⁴ 1846. október 1-től 4 éven át volt Győrben rektor. SZINNYEI II. 1893. 418.

⁶⁵ THURY 1891. 748.: „Kovács Pál vendége volt mindig, s Győr intelligentiája felekezeti különbség nélkül szeretettel hívta termeibe, s nem volt ünnepély a rom. kath. püspöknél, a tiszteletes tanár ur nélkül, ki oly remekül vezeti az énekkart, s az orgona akkordjait is művészileg kezeli.”

⁶⁶ THURY 1891. 748.: „Ő volt az, aki csengő hangjával az 1881 zsinaton az elnöki zárbeszéd és ima után elkezdte énekelni a CXXII. Zsoltárt: „Légyen te kőfalaidban, csendesség és jó békesség!”

⁶⁷ KÁLMÁN FARKAS (1838–1906) siómarosi születésű református lelkész, egyháztörténész, a protestáns egyházi zene kutatója és alapos ismerője. A gimnázium öt osztályát Gyöngyösön végezte, majd Pápan folytatta tanulmányait, ahol az ifjúsági zenekar vezetője és a katolikus nagytemplomi zenekar tagja lett. 1854/55-ben a Cserna-alapítvány ösztöndíját nyerte el. 1859-től Pátkán rektor, 1863-tól Szabadszálláson, majd Halason káplán. 1868-tól Madocsán, 1876-tól Sósvertikén, 1878-tól Gyűdön, 1885-től Gyomán lelkészkedett, itt hunyt el 1906. október 2-án. Számos énekügyi cikket, tanulmányt írt, egy életrajzgyűjteménye az énekszerzőkről, egy másik az egyházi írókról jelent meg. Kiváló hegedűs volt, több népszerű dalt is szerzett. SZINNYEI V. 1897. 860–862., N. N.: Gyász hír. = DPL 17 (1906) 40. sz. (október 7.) 692., TRÓCSÁNYI 1981. 306.

⁶⁸ Somogyi Antal Pápan tanult, 1868-tól lelkész, az egyházkerületi irodalmi bizottság tagja. 1903-ban őt és Kálmán Farkas gyomai lelkészt bízták meg a halotti énekeskönyv átdolgozásával. 1908-ban ünnepelte 40. lelkési és házassági jubileumát. N. N.: – Az egyházkerületi irodalmi bizottság. = DPL 14 (1903) 20. sz. (május 17.) 330., N. N.: Jubileum. = Uo. 19 (1908) 25. sz. (június 21.) 431.

⁶⁹ Dobner Lajos 1842-ben született Lepsényben. Az elemi követően a pápai református gimnáziumban tanult, 1863. október 1-től a pesti teológián folytatta tanulmányait. A pápai református gimnáziumban tanított, de megbetegedett, s 1871. augusztus elején Lepsényben, szüleinél elhunyt. N. N.: (Halálozás.) = VU 18 (1871) 34. sz. (augusztus 20.) 434., PAP–BUCSAY 1955. 210., KÖBLÖS 2006. 348., 383.

⁷⁰ reünio (latin) = gyűlés, gyülekezet, egyesület, egyesülés

mikor alakult át a vegyes kar négyszólamú férfikarrá, azt adatok hiányában pontosan megállapítani nem tudtam. Patakon Ivánka Sámuel⁷¹ létesítette az átalakítást a 60-as években, valószínű, nálunk is ekkor történt.

Amikor a pápaiak nagy demonstratiót rendeztek 1861. február 28-án este gróf Batthyány Lajos özvegyénél a dácai kastélyban, abban a tüntetésben élénk részt vett a főiskolai ifjúság is, élén Tarczy Lajos tanárral. A kastély homloka előtt egyik sarkától a másikig kettős félkörben álltak fel a fáklyások, mire a félkör közepén a Kollégiumi Énekkar Kölcsey Himnuszát kezdte énekelni. Itt időzött ekkor a kastélyban gróf Teleki László is. Időszelű, hogy idézzünk a nagy magyarnak a Tarczy üdvözlő beszédére adott válaszából: „*Felvidul még e hon s a külföld is megsokallva már jogtalan szenvedéseit a lovagias magyarnak, szemeit ránk fordítja, bízunk azért benne s bízunk főleg önerőnkben s Isten kegyelmének, kezének áldásos nyomait tapasztalandjuk.*”⁷²

Az 1865–66-iki értesítőben⁷³ először találunk jelentést az énekkar működéséről. Eszerint az énekkarnak tagja minden akadémiai pályán levő tanuló ifjú, kinek arra tehetsége van. Megjegyzendő, hogy ebben az időben, a mai VII. és VIII. osztály is az akadémiához számított. „*A mostani tagok közt igen szép tehetségű egyének vannak, kik szép reményekre jogosítanak,*” jegyzi meg a jelentés. Mint e jelentésből kitűnik, már ekkor nemcsak egyházi darabokat tanultak be, hanem hazafias darabokat, sőt népdalokat, indulókat is Mosonyitól, Egressytől, stb.

1874-ben néhai Huszár Pongrácz⁷⁴ volt főiskolai gondnok özvegye, Kenessey Janka asszony 500 Ft-os alapítványt tett „*tekintetbe véve egy jó énekkar létezésének a pápai főtanodában szükségességét és hasznos voltát.*”

1876–77-ben említi az értesítő, hogy az énekkar közreműködött a március 15-ikén Petőfi emlékére rendezett ünnepélyen.

1879-ben, mivel az egyházkerület tanítóképzőt is szervezett időközben, felállították az önálló ének- és zene-tanszéket és ettől fogva számítjuk az énektanítás harmadik korszakát.

⁷¹ Ivánka Sámuel (1826–1886) belényesi (Bihar vm.) születésű kántortanító, 1860-tól 1880-ig, nyugalmába vonulásáig a sárospataki főiskolai ének- és zenetanára, számos tankönyv szerzője. SZINNYEI V. 1897. 218–220.

⁷² A dácai látogatásról KAPOSSY 1905. 115–117., Teleki válasza: 116.; újabban: TÓTH 1989. 24–27., gróf Teleki László idézett szavai: 26.

⁷³ A következőken a nyomtatott főiskolai értesítőkből merítette adatait.

⁷⁴ Huszár Pongrácz, a mezőföldi egyházmegye segédgondnoka 1865-től 1874-ig bekövetkezett haláláig viselte az egyházkerületi főiskolai gondnoki tisztséget. TRÓCSÁNYI 1981. 286.

Az első tanár volt Csekő Gusztáv.⁷⁵ Igaza van az 1878–79-iki igazgatói jelentésnek, hogy „nagy hiány volt az, hogy az éneket nem állandósított rendszer tanár, hanem rendszerint évenként változó diákok tanították. E rendszer mellett, ha akadtak néha jó énekkar vezetők, az inkább a véletlen szerencsének volt tekinthető s e rendszer már a tekintély hiányánál fogva sem felelt meg a rendszeres képzés igényeinek.” Csekő 1890-ben bekövetkezett haláláig vezette az énektanítást. Atyja református pap volt Alsóörsön. A főgimnáziumot és a teológiát Pápán végezte, majd 1858–79-ig mint színész-karmester és zeneszerző működött. Szerzeményei közül híresebbek: Csikós vagy, tágas puszták királya, Sajó kutyám.⁷⁶

Csekő utóda volt 1890-től Gáty Zoltán, aki 1910-ben főiskolai tanszékét a nőnevelő-intézeti ének- és zenetanársággal cserélte fel. 1911-ben jött a jelenlegi betöltője a tanszéknek: Tóth Lajos tanár úr.⁷⁷ Az ő működésükről azonban, mint élőkéről, csak röviden emlékezhetem meg. Annyi bizonyos, hogy az önálló tanszék beváltotta a reményeket. Sok szép sikert értek el különböző alkalmakkor, igaz, hogy rajta volt a főiskolai tanári kar is, hogy az ifjúság alapos munkát végezzen, és ha néha szükség volt a fegyelmezésre, mindig készséggel lépett közbe az iskola érdekében. 1889-ben, ép[p]en a Püspök Úr öméltóságának az igazgatósága idején történt, hogy az énekkar tagjai nem jelentek meg kellő számmal az énekpróbán, ennek a következménye lett, hogy a tanári kar szigorú szabályzatot készített, melyet a felsőbb hatóságok is jóváhagytak. Ez a szabályzat volt érvényben 1907-ig, amikor alkották meg a ma is érvényben levő szabályzatot.⁷⁸

E harmadik korszakból nevezetesebb szereplések: az évenként okt. 31-én és márc. 15-ikén tartani szokott iskolai ünnepélyek, és az év végi örömmünnepély, azonkívül mindig készséggel rendelkezésre állott az énekkar a legkülönbö-

---

⁷⁵ CSEKŐ GUSZTÁV (1835–1890) alsóörsi születésű pápai főiskolai ének- és zenetanár. 1855–1858 között énektanár, 1858–1879 között magyar színtársulatoknál karmester és zenetanár, több dal szerzője. 1859–1860-ban, 1866–1867-ben Latabár Endre győri társulatában, 1874–1876-ban a székesfehérvári társulatban kisebb operett-szerepeket játszott. A színlapokon *Örsi Gusztáv* művésznévén szerepelt. 1879-től a pápai református főgimnázium és tanítóképző ének- és zenetanára, az énekkar vezetője. SZINNYEI II. 1893. 243., HUDI 2009a. 106.

⁷⁶ Szinnyei az *Aratók dala* c. pályadíjat nyert művét is említi. Számos dalt írt Blaháné és Tamásy József számára.

⁷⁷ Tóth Lajos (1872–1945) kollégiumi énektanítási módszeréről. TRÓCSÁNYI 1981. 359., 392.

⁷⁸ A gimnázium életét az 1873-ban elfogadott, majd többször módosított, végül az 1905/06. tanévben újraalkotott törvények, valamint az 1911-ben elfogadott rendtartás szabályozták. TRÓCSÁNYI 1981. 356–359.

zőbb célokra rendezett iskolai és városi ünnepélyen való közreműködésre. Kazinczy, Gusztáv Adolf, Melanchton, Bocskai, Kálvin, Vajda Péter, Jókai, Arany, Vörösmarty, Kossuth, Rákóczi, Bocsor, Tarczy, Vály ünnepélyeknek egy-egy fénypontja volt a kántus szereplése. Nevezetesebb temetések: [18]82-ben Pázmándy Lajos⁷⁹ főiskolai gondnoké Kömlődön, a Tisza Kálmán gyász ünnepély⁸⁰, majd Antal Gábor⁸¹ temetése Komáromban.

Szerepelni szokott azon kívül advent első vasárnapján és böjt első vasárnapján, amikor a főiskolai ifjúság úrvacsorával él a helyi templomban. 1908/09 tanévben gróf Esterházy Pál esküvője alkalmából szerenádokat adtak a grófi kastélyban, amikor az énekelt 6 dal közül a „Csak egy kislány” kezdetű népdalt a méltóságos grófnő kívánságára meg kellett újrázni.⁸² Az 1910/11–13.

⁷⁹ PÁZMÁNDY LAJOS közbirtokos, ügyvéd, Komárom vármegye volt főszolgabírája, majd alispánja 1882. november 4-én váratlanul, szívizélhűtésben hunyt el Kömlődön. A tatai egyházmegyének éveken át segédgondnoka, az egyházkerület pápai főiskolájának 1875-től világi gondnoka. Temetése „nagy és díszes közönség részvéte mellett” 1882. november 7-én történt, melyen a háznál Pályi Lajos tatai esperes, a sírnál Szücs Dezső kisigmándi lelkész, a főiskola nevében Németh István hittanár búcsúztatta. „Gyászdzalt a pápai főiskola énekkara énekelt.” N. N.: Pázmándy Lajos. = PL 9 (1882) 47. sz. (november 12.) 190.

⁸⁰ TISZA KÁLMÁN 1867–1902 között volt a dunántúli egyházkerület főgondnoka. Vö. ZOVÁNYI 1997. 162. 1902. március 23-án Budapesten hunyt el, 25-án a Sándor utcai Dégenfeld palotában ravatalozták fel, fekete ércoporsóját másnap Geszten, a családi sírboltba helyezték örök nyugalomra. Március 25-én délután 3 órakor Antal Gábor dunántúli püspök búcsúztatta. Az egyházkerület küldöttsége másnap a temetésen is részt vett. A gyászkeretben megjelenő *Dunántúli Protestáns Lap* 1902. március 30-án teljes részletességgel beszámolt a nemzeti gyász eseményeiről, hangsúlyozva, hogy a magyar református egyház egyúttal „hű fiát”, „bölcshöz vezető gyászolóját”. A haláleset hírére kiadott püspöki körlevél értelmében a dunántúli egyházkerületben minden templomtornyban fekete gyászlobogót helyeztek el, március 24-én, 25-én délután, 25-én délután 3 órakor (a gyásznap kezdetekor), valamint 26-án délelőtt 10 órakor (a temetés kezdetekor) minden templomban félóránként harangoztak, 28-án pedig gyászistentiszteletet tartottak. Az egyházkerület április 20-án rendkívüli közgyűlésre gyűlt össze a pápai főiskola dísztermébe, ahol a püspök és Bóné Géza helyettes főgondnok emlékezett meg a nagy halotról, majd átvonultak a templomba, ahol a „gyász emléknap” gyülekezeti énekléssel kezdődött, melyet a püspök imádsága és Peti Lőrinc egyházkerületi tanácsbíró „művészien kidolgozott” remek beszéde követett. A emléknapon a főiskolai énekkar gyászdalokat énekelt. A tulajdonképpeni közgyűlés csak délután kezdődött. THURY 1902. 295–296., KIS 1902.

⁸¹ ANTAL GÁBOR ácsi, komáromi lelkész 1896–1914 között töltötte be a püspöki tisztséget. ZOVÁNYI 1977. 162. 1914. január 14-én hunyt el, két nappal később komáromi temetésén több száz pápai vett részt. A városi küldöttséget Mészáros Károly polgármester vezette. A helyi sajtó a temetésről részletesen nem számolt be. N. N.: Antal Gábor. = PL 41 (1914) 3. sz. (január 18.) 1–2., N. N.: dr. Antal Gábor. = PH 11 (1914) 3. sz. (január 17.) 1–2.

⁸² Gróf Esterházy Pál és gróf Andrássy Ilona esküvője 1909. január 25-én, hétfőn délelőtt 11 órakor volt a budapesti Szent István templomban. Délután 18 óra 45 perckor érkeztek Pápára, ahol a város díszkivilágítással fogadta az ifjú párt. A Hungária szállodából reflektorral világították meg a kastély előtti teret, amely „nappali fényben úszott”. A köszöntések elhangzása után a Katolikus Kör dalárdája, majd Gáthy Zoltán vezetésével a református főiskola énekkara

években kiváló énekes volt Kurucz Gyula gyönyörű csengésű tenor hangjával. 1910-ben részt vettek a nyitrai, 1913-ban a pozsonyi templomszentelésen.

1911-ben volt talán legragyogóbb sikere az énekkarnak, amikor főiskolánk nagy jótevője Gelléri Szabó János⁸³ emlékünnepevényen Budapesten megjelent 56 énekkari tag. Itt 3 énekkar szerepelt: a budapesti teológiai, a debreceni Főiskolai Kántus és utolsónak maradt a mienk. Az első kettő is szépen énekelt, de mint egyik jelenlevő mondotta: *Finis coronat opus*, a mienk volt a legszébb. Eötvös József *Végrendelet* c. darabját énekelték Szöllősy Attila megzenésítésében. 1914-ben is szép sikert értek el a főiskola ifjúsága által az akkor megválasztott Németh István szeretett püspök urunk tiszteletére rendezett szerenádron, majd az ő felszentelésén.⁸⁴

A háború alatt az énekkar tagjai is megfogyatkoztak számban, ennek következtében sokszor erőben is. De azért akkor is dolgoztak, különböző háborús célokra rendezett ünnepélyeken vettek részt, majd a helybeli tartalékházakban elhunyt katonák végtisztességtételén jelentek meg. *Gyorgyevszki Dimitriu* közvitéz⁸⁵ felett éppúgy énekeltek, mint a legtöbbszörösebb magyar huszár felett.

Ezekben vázoltam, Mélyen Tisztelt Közönség, a főiskolai énektanításnak és a főiskolai énekkarnak a történetét. Az énekkar szép múltra tekinthet már vissza, de még dicsőbb a jövő, amely felé néz. A múlt kötelez, a jelen sóvá-

---

adott szerenádot várban. A főiskolai dalárda „oly szépen, oly fegyelmezetten énekelt, hogy aki hallotta, igazi gyönyörűsége tellett benne, a főiskola pedig, de különösen Gáthy Zoltán, büszke lehet rá.” A szerenádok alatt kint egy nyáron sült ökör és 20 hektoliter bor elfogyasztásával ünnepelt az összesereglett 10–12 ezer főnyi tömeg. Az ünnepséget este 9 órakor kezdődő egyórás „pompás tűzijáték” zárta. N. N.: Az Andrássy–Esterházy esküvőről. = PL 36 (1909) 5. sz. (január 1.) 1–3.

⁸³ Gelléri Szabó János emlékünnepevényt 1911. november 26-án Budapesten, a régi országházban tartották, ahol a budapesti, debreceni és pápai teológia énekkara is fellépett. A Tóth Lajos vezette énekkar Eötvös József *Végrendelet* c. művét adta elő nagy sikerrel. Az ünnepség után a Kerepesi úti temetőben lévő sírnál folytatták a megemlékezést, ahol zárásként a három egyesített énekkar a XC. zsoltárt énekelt. N. N.: Gelléri Szabó János emlékezete. = DPL 22 (1991) 49. sz. (december 3.) 422–423. Gelléri Szabó János budapesti református ügyvéd volt, 1908. november 26-án, 90 évesen hunyt el. *Végrendeletileg* vagyonát a közjó céljára, népnevelésre, gyermekvédelemre, jótékony intézményekre, egyesületekre hagyta. A pápai főiskolának tanulók ösztöndíjára 10.000 koronát hagyott. N. N.: Gelléri Szabó János végrendelete. = DPL 19 (1908) 51. sz. (december 20.) 882–883.

⁸⁴ Németh István püspök felszentelésére 1914. március 31-én Pápán került sor, melyen a nőnevelő intézet Gáthy (Gáthy) Zoltán vezette énekkara a püspök templomi bevonulásakor, Tóth Lajos főiskolai énekkara a székfoglaló beszéd elhangzása után „énekelt igen szépen és hatásosan”. BORSOS 1914. 115–117.

⁸⁵ Értsd: a szerb közvitéz

rogva kér: legyen mindenki derekabb, mint elődei voltak, mert a hazát csak akkor szerezhettük vissza. Ti is, énekkari tagok, legyetek buzgók a kötelességteljesítésben megbecsülve ezzel önmagatokat és az iskolát, mi pedig tegyünk meg minden tőlünk telhetőt, hogy az énekkar korszerű felszereléssel folytathassa munkáját, épp ezért a szükséges eszközökkel való felszerelésre az adakozást melegen kérem mindnyájunk jóindulatú figyelmébe. Az énekkar *vivat, crescat, floreat!*⁸⁶

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
DPL	= Dunántúli Protestáns Lap
DREK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára
DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára, Kézirattár
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
PH	= Pápai Hírlap
PL	= Pápai Lapok
VU	= Vasárnapi Ujság

IRODALOM

- BAJKÓ 1976 = BAJKÓ Mátyás: Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp., 1976.
- BARCZA 1988 = BARCZA József (szerk.): A debreceni református kollégium története. Bp., 1988.
- BÉKEFI 1899 = BÉKEFI Remig: A sárospataki ref. főiskola 1621-iki törvényei. Bp., 1899.
- BENDA 1981 = BENDA Kálmán: A Kollégium története 1703-tól 1849-ig. = A sárospataki református kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Szerkesztette: a Tiszán-inneni Református Egyházkerület elnöksége. 1981. 87–115.
- BODOLAY 1963 = BODOLAY Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. Bp., 1963.
- BODOLAY 1973 = BODOLAY Géza: Petőfi diáktársaságai. Bp., 1973.
- BORSOS 1892 = BORSOS Károly: A pápai ev. ref. főiskolai Képzőtársulat története 1841–1891. Pápa, 1892.
- BORSOS 1914 = BORSOS István: A püspöki beiktató ünnepély = DPL 25 (1914) 14. sz. (április 5.) 116–117.
- BORSOS 1916 = BORSOS István: Kollégiumi történetek. Pápa, 1916.
- DOBSZAY 1984 = DOBSZAY László: Magyar zenetörténet. Bp., 1984.
- FEKETE 1988 = FEKETE Csaba: A kollégiumi énekkar történetének rövid áttekintése. = BARCZA 1988. 753–775.

---

⁸⁶ Éljen, növekedjék, virágozzék! (latin)

- FÜLÖP 1916 = FÜLÖP József: Az új énekeskönyv. = DPL 27 (1916) 17. sz. (április 23.) 133.
- HUDI 2005 = HUDI József: Adalékok Pápa város zenetörténetéhez. A pápai fegyveres polgárság zenekara 1814-ben. = AP 5 (2005) 205–211.
- HUDI 2008 = HUDI József: Kacz Lajos pápai éve (1861–1867). = AP 8 (2008) 1–2. sz. 59–89.
- HUDI 2009a = HUDI József: A veszprémi színjátszás kezdetei (1723–1879). Veszprém, 2009.
- HUDI 2009b = HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Bp., 2009. (Nemzeti Téka / Bibliotheca Nationalis Hungariae)
- HUDI–KÖBLÖS 2006 = HUDI József–KÖBLÖS József: A pápai református kollégium szervezte és működése a XVI–XIX. században. Bevezető tanulmány. = KÖBLÖS 2006. 7–142.
- KAPOSSY 1905 = Pápa város egyetemes leírása. Összeállította: Kapossy Lucián. Pápa, 1905.
- KIS 1896 = KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896.
- KIS 1902 = KIS József: Tisza Kálmán. = DPL 13 (1902) 13. sz. (március 30.) 211–212.
- KÖBLÖS 2004a = KÖBLÖS József: Liber legum coetus Papensis. Újabb kutatások a pápai református kollégium első törvénykönyvével kapcsolatban. = AP 4 (2004) 1–2. sz. 39–66.
- KÖBLÖS 2004b = KÖBLÖS József: Még egyszer az Adásztevelen működő „Pápai Árva Oskoláról”. = AP 4 (2004) 3–4. sz. 107–132.
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 9.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2005 = KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt: „Mindenkor az országban harmadiknak tartott...?” A pápai református kollégium tagolódása a XVIII. század közepén. = AP 5 (2005) 1–2. sz. 1–204.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 10.)
- KÖVY 1988 = KÖVY Zsolt (szerk.): A Pápai református Gyűjtemények Évkönyve I. 1988. Pápa, 1988. [Pongrácz József születésének centenáriuma, 1985. november 15-én Pápán tartott konferencia anyagát, továbbá Pongrácz műveinek bibliográfiáját is tartalmazza.]
- MARÓTHI 1743 = Maróthi György: A’ soltároknak négyes nótájik... Debrecen, 1743.
- MARÓTHI 1774 = Szent Dávid ’Soltárjai, melyek a’ Frantzia Nóták szerént Magyar Versekbe foglaltattak Szentzi Mólnár Albert által. Debrecen, 1774.
- MARÓTHI 1756. = Harmonikus Soltár avagy az éneklés mesterségéről. Debrecen, 1756. [Újabb kiadásai: Debrecen, 1764., 1774.]
- PÁLMÁNY 2002 = PÁLMÁNY Béla (szerk.): Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Bp., 2002.
- PAP–BUCSAY 1955 = PAP László–BUCSAY Mihály (szerk.): A budapesti református teológiai akadémia története 1855–1955. Bp., 1955.
- PATAKY 1980 = PATAKY László: Ráday Pál és Kenessey István levelezése. = Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára. Szerkesztette: Esze Tamás. Bp., 1980. 365–391.
- PAYR 2007 = PAYR Sándor: Pápai kollégiumi emlékek. = AP 7 (2007) 1–2. sz. 179–192.
- PONGRÁCZ 1924 = PONGRÁCZ József: Németh István 1851–1924. = DPL 35 (1924) 30–31. sz. (augusztus 3.) 85.

- SZABÓ 1913 = SZABÓ Imre: A pápai ref. főiskolai képzőtársulat története 1891–1912. Pápa, 1913.
- SZABOLCSI 1961 = SZABOLCSI Bence: A magyar zene évszázadai. II. Bp. 1961.
(<http://mek.oszk.hu/02000/02044/html/2kotet>)
- SZINNYEI 1891–1814 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái I–XIV. Bp., 1891–1914.
- THURY 1891 = THURY Etele: Csonka Ferenc. = DPL 2 (1891) 47. sz. (november 22.) 745–749.
- THURY 1902 = THURY Etele: Egyházkerületünk rendkívüli közgyűlése. = DPL 13 (1902) 17. sz. (április 27.) 295–297.
- TÓTH 1931 = TÓTH Endre: Mándi Márton István élete. Pápa, 1931.
- TÓTH 1941 = TÓTH Endre: A pápai református egyház története. Pápa, 1942.
- TÓTH 1989 = TÓTH Dezső: A Batthyány-család Dákán. Veszprém, 1989. (Dákai Füzetek, 1.)
- TRÓCSÁNYI 1981 = A Pápai kollégium története. Szerkesztette: Trócsányi Zsolt. Bp., 1981.
- TUNGLI 1997 = Pápai pedagógus lexikon. Főszerk.: Tungli Gyula, társszerkesztő: Mezei Zsolt és Mészárosné Stenger Katalin. Pápa, 1997.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarország protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás, szerk. Ladányi Sándor. Bp., 1977.

